

Siyasal Elit Değişimi Kuramı

Yrd. Doç. Dr. Mehmet TURHAN (X)

I. KARŞILAŞTIRMALI SİYASAL ELİT İNCELEMELERİ

“Kimler yönetmelidir” sorusu yüz yıllardır siyaset felsefesinin konusu olmuştur. “Kimler yönetmektedir” sorusu da ampirik siyaset bilimin ana konusudur. Klasik siyaset kuramları her iki soruyu da yanıtlamaya çalışmışlardır. Günümüzün siyaset bilimcileri de her iki soruyla ilgilenmektedir. “Kimler yönetiyor” sorusuna bu güne kadar verilen yanıtlar yetersiz kalmıştır. Siyaset elitlerin davranışlarını ve tutumlarını öngörebilmek için yapılan bilimsel çalışmalar yeni başlamış sayılabilir (Rustow, 1966).

A. Siyaset Elit Kavramı

Çeşitli düşüncüler, çeşitli çağlarda, çeşitli ideolojik çerçeveler içinde elit kavramıyla ilgilenmişlerdir. Bu çeşitlilik belki de, bir ölçüde, elit kavramının nitelikleri üzerinde bir odayışmaya varılamamasına neden olmuştur. Elit başlığı altında elitler ve toplumsal yapı, elitlerin devşirilmeleri (elite recruitment), elitlerin inanç sistemleri, elitlerin yapıları, elit-kitle ilişkileri, elitlerin değişimi ve elitlerin denetlenmeleri gibi ve daha buna benzer bir çok konu toplanmıştır. Elit kavramı bu durumuyla toplumbilimlerinde kullanımı güç bir araç görünümündedir.

Elit deyimini toplum bilim literatüründe “çoğun-uk üzerinde azınlık yönetimini” tanımlamak için kullanılır. Elit sözcüğü Latince eligre'den gelmektedir. Eligre seçme, electa seçilmiş olan parça demektir. İngilizce, İspanyolca İtalyanca, Fransızca ve Almanca gibi birçok dilde elit, “seçilmiş olan parça”, “en iyisi” anlamına gelmektedir (xx). Siyaset bilim literatüründe bu deyim bir çok değişik özel anlam yüklenmiştir.

(x) Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

(xx) Siyaset bilim Sözlüğü (Political Science Thesaurus) “Siyaset Elit” başlığı altında bu sözcüğün geniş terimi olarak “Elit Türü”nü dar terimleri olarak “Yerel Siyaset Elit” “Modernleştirici

1. Elit Kuramları

Benimsediğimiz elit tanımını yapmadan önce, çok kısa da olsa, Mosca, Pareto, Michels, Wright Mills, Pluralistler ve Marksistlerin elit anlayışlarını anlatmakta yarar görüyoruz. Amacımız bu düşünürlerin düşüncelerini enine boyuna yansıtmak değildir. Böyle bir çaba tüm çağdaş siyasal düşünceleri anlatmaya kalkışmak olurdu. Biz ise bu düşünürlerin kuramlarında elit kavramına hangi nitelikleri yüklediklerini inceleyerek daha sınırlı bir girişimde bulunacağız.

Mosca 1939 yılında İngilizceye çevrilen ana yapıtında şöyle yazıyordu:

“Tüm siyasal organizmalarda bulunabilecek değişmez gerçekler ve eğilimler arasında biri o kadar açıktır ki, en gelişi güzel bir bakışla bile görülebilir. Tüm toplumlarda çok az gelişmiş ve uygarlığın şafağına ancak ulaşabilmiş toplumlardan, en çok gelişmiş ve en güçlü toplumlara kadar- iki sınıf insan ortaya çıkar: Yöneten sınıf ve yönetilen sınıf. Daha az sayıda üyesi olan ilk sınıf tüm siyasal işlevleri yerine getirir, iktidarı tekeline alır ve iktidarın getirdiği üstünlüklerden yararlanır, ikincisi, daha kalabalık olan sınıf ise, ilk sınıf tarafından bazen az çok hukuki, bazen az çok keyfi ve sert bir biçimde yönetilir ve denetlenir [ve öncesine en azından, görünürde varlığını sürdürmek için gerekli maddesel olanakları ve siyasal organizmanın yaşamı için zorunlu olan araçları sağlar” (Mosca, 1939: 50).

Mosca elit deyimini kullanmamasına karşın elit ve kitle ayrımını ilk defa sistemleştiren siyasal bilimci sayılır. Oluşturduğu kuram ve ana yapıtının başlığı “Yönetici Sınıf” adını taşır. Mosca “Yönetici Sınıf” karşılığı, bazen “Siyasal Sınıf” deyimini de kullanmaktadır (Mosca, 1939: 53; Kapanı, 1978:86). Mosca, toplumun doğası hakkında iki temel önerme sunmaktadır: İlk önermesi tek bir güdüyle hareket eden örgütlenmiş bir azınlığın, örgütlenmemiş bir çoğunluğu egemenliği altına al-

Siyasal Elit”, Siyasa (Policy) Eliti”, “İktidar Eliti”, Taşra (Provincial) Eliti”, “Devrimci Elit”, “Geleneksel Siyasal Elit” ve “Geçici Siyasal Elit” ve ilgili terimler olarak da “Ticaret (Business) Eliti”, “Karar Alan Elit”, “Ekonomik Elit”, “Yönetici Elit”, “Entellektüel Elit” “Lider” “Yasama Organına Devşirme”, “Menajeryal Elit”, “Askeri Elit”, “Modernleştirici Elit”, “Çoğulcu Elit” ve iş yönetici “Toplumsal Elit”i göstermektedir. (Beck, Dym ve Kechnie, 1977.: 225). Yine bu sözlüğe göre “Elit Çözümlemesi” nin geniş terimi “Çağdaş Analitik Yöntemler” ve dar terim, ise “Elit tanımlaması”dır. İlgili terimler ise, “Karar Alan “Elit” “Demokratik Liderlik”, “Ekonomik Elit”, “Ekonomi Lideri”, “Elit Davranışı”, “Elit Değişimi”, “Elit Dolaşımı”, “Elit Kuramı”, “Elit Türü”, “Elitizm”, “Yabancı Siyasal, Elit”, “Tarihsel Toplumbilimsel Çözümlemesi”i “Laswellian Çözümlemesi”, “Liderlik Çözümlemesi” ve “Liderliğin Psikolojik Çözümlemesi” gibi sözcüklerdir(102). Görüldüğü gibi Elit konusu çok geniş bir konudur; çünkü siyasal bilimdeki hemen her olay elitlerle ilgilidir. Bunun böyle olması da kaçınılmaz, çünkü siyasal bilim öncelikle “siyasal toplum”u yönetenlerle ilgilenir.

masının kaçınılmaz olduğudur. İkincisi ise, değişik zamanlarda ve değişik yerlerdeki yönetici sınıflar arasındaki ayrılıkları gösterebilmek için geliştirmiştir. Bu, “siyasal formül” (political formula) olarak adlandırılır; Yönetici sınıfların toplum üzerindeki iktidarlarını haklı göstermek için ileri sürdükleri değişik ideolojiler, mitler ve değerleri içerir. Siyasal bilim bu değişik ve çeşitli yönetici sınıfların ve formüllerin incelenmesinden başka bir şey değildir. Mosca’ya göre yönetici azınlığa dahil olan kişiler genellikle bazı üstün yeteneklere sahip olan ya da görürüşte sahip oldukları bazı yetenekleri do’ayısıyla toplumda saygınlık ve etkinlik kazanmış kişilerdir (Burnham, 1943: 81; Meisel, 1958; Zannoni, 1978).

Elit sözcüğü, akla hemen, Pareto adını getirir. Gerçekten de bu deyiimi siyasal bilime ilk sokan, elite ilgili ilk tam ve organik bir kuram oluşturan da O’dur. Pareto’nun insan anlayışı temel olarak eşitsizlik ilkesine dayanır. Pareto elit tanımını temel eseri “The Mind and Society” de (Trattato di Sociologia generale) şöyle yapmaktadır :

“Varsayalım ki, insan eylemlerinin tüm dallarında, tıpkı okul sınavlarında çeşitli konularda notların verilmesi gibi, her kişiye yeteneğine göre bir derece verilmektedir. Örneğin en üstün bir hukukçuya 10 verilecektir. Müvekkil bulamayan avukata da 1- sıfır ise tam bir aptal için ayrılmıştır. İster dürüst, ister dürüst olmayan yoldan olsun milyonlar kazanabilen adama 10 vereceğiz. Binler kazanana da 6; düşkünler yurduna düşmemekle birlikte zor geçinenler 1, sonunda düşkünler yurduna düşenlere de sıfır vereceğiz. Siyasetteki kadınlara, örneğin Perikles’in Aspasia’sı, Louis XIV’un Maintenon’u, Louis XV’in Pompadour’u gibi iktidardaki erkeğin’in kafasını çelebilen ve onun mesleğinde rol oynayabilenlere 8, 9 gibi yüksek numaralar vereceğiz. Bu tür kişilerin yalnızca zevklerini tatmin eden ve kamu eylemlerinde hiç bir etkinliği olmayan fahişelere ise sıfır vereceğiz... Ve beşeri eylemlerin tümü için bu işlemleri yineleyeceğiz” (2027). “Böylece, kendi etkinlik dallarında en üst dereceleri almış olan bir sınıf içinde toplayalım ve bu sınıfa elit adı verelim” (2031).

“...(bu) temel sınıf olan elit içinde iki sınıf daha ayırt etmek, toplumsal dengeyle ilgili araştırmalarımızda bize yardımcı olacaktır: Yönetici ve Yönetici olmayan elit. İlk elit sınıfı yönetimde ve siyasal yaşamda doğrudan veya dolayısıyla rol oynayan kişilerden oluşmakta; ikincisi ise, yönetim ve siyasette hiç bir önemli rolü olmayan geri kalan elit personelini içermektedir” (2032).

“Örneğin... mutlak monarkların metresleri güzellikleri ve zekalarıyla genellikle elit üyeleridir; fakat, -güzellik ve zeka dışında siyasetin gerektirdiği özel yeteneklere sahip olan bir avuç kadın dışında- çoğu siyasal olaylarda hiç bir önemli rol oynamamıştır” (2033) -“Böylece toplumda iki katman elde ettik : (1) Altkatman elit olmayan sınıf... (2) üst katman, elit sınıf ki, bu da ikiye ayrılır (a) yönetici, siyasal elit; (b) yönetici olmayan, siyasal olmayan elitler” (2034)

Pareto'nun bu söylediklerinden elit içinde yer almak için üstün yeteneğin gerekli olduğu; fakat bunun yönetici elitin bir parçası olmak için yetmediği sonucun çıkarabiliriz. Pareto yönetici ve yönetici olmayan eliti iki "değişken"e göre ayırmak tadır: Güç (kuvvet) kullanmada üstünlük ve yönetilenin yönetene oydaşması (consensus). Yönetici elitteki değişiklik, güç dengesindeki değişiklikten ve bu iki elit türü arasındaki oydaşma yapısının değişmesinden doğmaktadır (Zannoni, 1978 16).

Ostrogovsky ve Michels'in elit anlayışı, Mosca ve Pareto'da elit sözcüğünün kapsadığı alan bakımından ayrılır. Mosca ve Pareto'da elit sözcüğünün alanı bütün toplum olduğu halde, Ostrogovsky ve Michels karmaşık örgütlerde elitin oluşması ve nitelikleri ile ilgilenirler. Mosca ve Pareto'nun tersine, Michels elit-elit olmayan ayrımının ölçütünü bazı kişisel üstünlüklere bağlamaz. Elit olmada belirleyici etken, kişilerin örgütlerde ellerinde tuttıkları yerler ve o mevkide bulunmanın sağladığı iktidarın kullanımınıdır. İktidar kullanımı mevkiyle doğrudan doğruya ilgilidir. Michels'e göre, elitin tanıtıcı özelliği salt büyük örgütlerin az sayıda insan tarafından yönetilmesi değil, bu yönetici azınlığın zaman içinde değişmemesidir de (Michels 1958). Michels'in liderliğin oligarşik niteliğine ilişkin bu gözlemleri "Oligarşinin Demir Yasası" diye anılır. Michels siyasal partilerdeki oligarşi eğilimini esas olarak üç nedene bağlamaktadır: Teknik etken, yığınların kendilerini doğrudan doğruya yönetmelerini olanaksızlaştırır, çünkü tüm büyük örgütler kaçınılmaz olarak teknik uzmanlaşmayı ve uzman liderliği gerekli kılar. Entellektüel etkenler olarak Michels büyük ve karmaşık bir örgütte uzmanlaşmış, yönettikleri yığınlardan daha yüksek bir kültür düzeyine erişmiş ve bu nedenle yönetilenler için "kolay kolay vazgeçilemeyecek" niteliklere bürünmüş kişiler olduklarını belirtir. Bu çevresel niteliklere ek olarak, Michels yığınların güçlü ve istikrarlı liderlik gereksinmesinden söz etmektedir. Bu psikolojik gereksinme, liderlerin yığınlar gözünde yüceltilmelerini ve "üstün insan" olduklarına inanılması sonucunu doğurur. Liderlerin böyle algılanmaları ise onların örgütteki iktidarlarını güçlendirir (Özbudun 1977: 8, 9)

Wright Mills'in elit anlayışı hem dağınık hem de karışıktır: Mills'in elit kavramının iki "değişken"e bağlı olduğu söylenebilir: Toplumda egemen kurumları elde bulundurmak ve toplumun üst katmanlarından birine üye olmak. Her endüstrileşmiş toplumda üç egemen kurum vardır: Askeri, ticari ve siyasi. Bu kurumlardaki hiyerarşinin en üst kesimlerinde bulunan gruplara Mills, "İktidar Eliti" adını verir. İktidar eliti egemen sınıf oluşturmamakla birlikte, çıkarları, toplumsal kökenleri ve dünya görüşleri açısından aralarında sıkı bir bağ ve dayanışma olan kişilerden oluşur. Toplumla tüm iktidar gitgide bu üçlü azınlık elinde toplanmakta ve yığınların siyasal kararlara katılmaları olanaksızlaşmaya başlamaktadır (Mills, 1974, 4).

Çağdaş elit kavramları içinde pluralistlerin elit anlayışı siyasal bilimde hayli yankı uyandırmıştır. Pluralistler elit sorunuyla çok yakından ilgilidirler. Gerçekte pluralizm, belirli bir demokrasi kuramıdır. Demokrasi, azınlığın değil, çoğunluğun yönetimini gerektirir. Bu nedenden de pluralizmin elit kuramıyla bağdaşması olanaksız gibi görünmektedir. Ancak çoğunluk yönetimini, “halkın doğrudan doğruya yönetimi” biçiminde değil, çoğunluğun kendisini yönetecek elitleri seçmesi olarak ele alırsak o zaman elitlerin varlığı demokrasi ile bağdaşabilir.

Lasswell yıllarca önce yönetimin her zaman bir azınlığın elinde olduğunu; temel sorunun ise liderleri uygulamalarından dolayı sorumlu tutabilmeğe bağlı olduğunu belirtmişti (Lasswell, 1965; 3-19). Joseph Schumpeter demokrasinin açık bir yarışma sonucunda halkın güvenini kazanan siyasal kadronun toplumu yönetmesini öngören bir yöntem olduğunu söylemektedir (Schumpeter, 1954). Raymond Aron'a göre, iki ideal tip toplum ayırd edilebilir: Elitlerin tek bir grup olarak birleştiği ve çeşitli elit gruplarının birbirleriyle az veya çok açık bir yarışma içinde bulunduğu toplumlar (Aron, 1973: 133, 134 147; Aron, 1950). Robert Dahl, pluralist elit anlayışını siyasal güç kaynaklarının eşitsiz dağılımına dayandırmaktadır. Dağıtılmış eşitsizlikler sistemi, şimdiye kadar yapmış olduğumuz elit-elit olmayanlar ayrımını yıkmaktadır. Hiç kimse kaynakların tümüne sahip olamayacağından, bir grubun da tüm iktidarı tekeline alması sözkonusu olamaz. Toplumda tek bir elit değil, çeşitli kaynaklara dayanan ve birbirleriyle yarışma içinde çok sayıda elitler bulunur. Bu çok sayıdaki elitlerden herbirinin nitelendirilmesi, özel bir siyasal kaynağa daha fazla sahip olması açısından yapılr (Dahl, 1961: 228). Sartori'ye göre elitler siyasal sistemin *sine qua non* koşuludur. Sartori demokrasiyi açık, birbirleriyle yarışan azınlıkları sürekli olarak yaratan ve bu azınlıkların, seçmenlerin gelecek seçimlerde nasıl tepki gösterecekleri tahminleri ile yönlendirildiği bir sistem olarak tanımlamaktadır (Sartori, 1978: 79).

Şimdiye kadar geliştirilmiş toplum kuramları içinde en kapsayıcı alanı Marx'ın kuramı da elit sorunuyla yakından ilgilidir. Marksizmde elit kavramını anlamak için bu kuramdaki sınıf kuramından sözetmek gerekir. Biz burda Marx'ın sınıf kavramına yalnızca elit kavramını ilgilendirdiği ölçüde eğileceğiz.

Karl Marx da toplumu yönetenler ve yönetilenler olmak üzere ikiye ayırıyor. Marx'a göre, tarihin tüm aşamalarında görülen toplum tiplerinde, bir sınıf ötekine göre daha egemendir. Marx bu sınıfa egemen sınıf diyor. Kapitalist toplumda bu sınıf burjuvazidir. Burjuvazi üretim araçlarının sahibi olarak önce ekonomik bakımdan topluma egemendir. Ekonomik üstünlük ise, siyasal üstünlüğü sağlar. Marx'a göre siyasal iktidar her zaman egemen sınıfın elinde olmuştur. Uygar toplumun özeti, Marx ve Engels'e göre, yalnızca egemen sınıfın devleti olan ve her zaman ezilen sınıfı bağımlılık içinde tutmaya yarayan bir devlettir (x).

(x) Neo-Marksistlerin elit anlayışlarını, elit değişimini incelerken göreceğiz. Biz burada klasik Marksizmin elit konusundaki düşüncelerini sunmaya çalışıyoruz.

Marx'ın sınıf kavramı temel olarak ekonomiktir. Sınıf, grupların üretim araçlarıyla olan mülkiyet ilişkilerine göre tanımlanmıştır. Nispeten gelişmiş bir iş bölümü sınıfların var olması için gereklidir. Marx esas olarak iki sınıfın olduğunu söylemektedir. Bu iki sınıf, üretim araçlarının sahibi olan bir azınlık ile üretim aracı sahibi olmayan halkın çoğunluğundan oluşur. Bu azınlık ile çoğunluk arasındaki ilişki azınlığın bu durumunu çoğunluğu sömürmek için kullanılması biçiminde ortaya çıkar. Sonuç olarak, sınıf olgusunun ortaya çıkabilmesi bakımından zorunlu olan artı-ürünün yaratılabilmesi için toplumda nispeten gelişmiş bir işbölümünün gerektiğini söyleyebiliriz.

Sınıf tümüyle bir kavram olduğu halde elit, siyasal bir kavramdır. Ekonomiyle siyaset arasında ilişkinin kurulması çözülmesi güç sorunlar yaratmaktadır. Marx ekonomik ve siyasal iktidar arasındaki ilişkiye çok az değinmiştir. Marx'da en çok dikkat edilmesi gereken sorunlardan biri, siyasetin ekonomiye bağımlı tutulmasıdır. Marx'ın yazılarında aradaki ilişki açık değildir. Ekonomik iktidarı, siyasal iktidara ve üretim araçlarına sahip olan azınlığı yönetici sınıfa (ruling class) dönüştüren etmen devlettir. Marx'a göre devlet ekonomik yapının ortaya çıkardığı sınıf ilişkilerinin siyasal görünümünden başka bir şey değildir. Devlet aracılığıyla, ekonomik iktidar siyasal iktidar olmakta ve azınlığın çoğunluk üzerindeki ekonomik sömürsü, siyasal üstünlüğünü sağlamasına dönüşmektedir. Öyleyse, Marksist düşüncede siyasal elitin devlet kurumu aracılığıyla siyasal iktidarı kullanan üretim araçları sahibi sınıf olarak tanımlayabiliriz (Zannoni, 1978: 15).

2. Elit Kavramının Karmaşıklığı

Paolo Zannoni'ye (Zannoni, 1978: 4) göre bir kavramı olguları açıklamakta yararlı ve kullanışlı yapan içerdiği anlamlar ve açıkladığı öğelerdir. Bir kavramın karmaşık olmasının ilk nedeni, kavramı ifade eden sözcükle anlamı arasında açık ve kesin olmayan ilişkiden doğan kavramın bulanıklığıdır (ambiguity). İkincisi ise, kelimenin anlamıyla anlamın içerdiği öğeler arasındaki ilişkinin iyi tanımlanmamasından ortaya çıkan kavramın belirsizliğidir (vagueness).

Bir kavram iki nedenden dolayı bulanık bir görünüm alır. Bunlar ayrı deyimlerin aynı anlamlarda ya da aynı sözcüğün değişik anlamlarda kullanılmasıdır. Elit kavramı değişik yüzyıllarda, değişik kültürel ve entellektüel çevrelerde, değişik insanlar tarafından tümüyle farklı olguları veya aynı olguların çeşitli niteliklerini göstermek için kullanılmıştır. Mosca, Pareto, Michels, Mills, Pluralistler ve Marksistler elit deyimini birbirinden çok değişik anlamlarda kullanmışlardır. Bu kullan-

malardaki farklılığı belirlemek için üç temel ögeye başvurulabilir. Elit deyiminin anlamının alanı, elit-elit olmayan ayrımını sağlayan ölçütler ve elitin iktidarının kaynakları. Elit sözcüğünün çeşitli anlaşılma biçimleri bu üç öge açısından gözden geçirildiğinde birbirinden çok farklı anlamlar içerdiği görülmektedir (bkz. Tablo I). Bu nedenle elit kavramının çok “bulanık” olduğu söylenebilirse de, bizce anlamsız olarak da nitelendirilemez; çünkü elit kavramının çeşitli anlaşılma biçimlerinde benzerliklerin (resemblances) varolduğunu belirtmek gerekir. Bu benzerlikler, Zannoni’ye göre, şu biçimde özetlenebilir: Üstünlük (seçkin bireyler düşüncesi), sayı (“seçkin bireylerin” azlığı), elit-elit olmayan ayrımının ölçütleri (seçmenin kıstasları) ve elitin iktidarının kaynakları (azınlığın siyasal üstünlük durumunun kaynakları). Elit kavramının çeşitli anlaşılma biçimleri yalnızca bu boyutların alt dizileridir (Zannoni, 1978: 20).

TABLO : I

	Ayrımın ölçütü	İktidarın Kaynağı	Alan
Pareto	Yetenek	Güç ve rıza	Toplum
Mosca	Üstünlük	Birtakım örgütler	Toplum
Michels	Örgütteki Mevki	Örgütsel araçların kullanımının tekelleştirilmesi	Karmaşık örgütler
Wright Mills	Örgütlerdeki toplumsal statüler ve mevkiler	Toplumdaki her türlü iktidar kaynağının tekelleştirilmesi	Toplum
Pluralistler	Önemli oranlarda siyasal kaynaklara sahip olma	Çeşitli siyasal kaynaklar	Toplum
Karl Marx	Mülkiyet	Devlet	Toplum

Kaynak : Zannoni, 1978: 19

Bulanıklığın ikinci nedeni, ayrı kelimelerin aynı anlamlarda kullanılması, ise daha karmaşıktır ve dil biliminde bu soruna eş anlamlılık (synonym) denir. Siyasal bilim literatüründe yönetici sınıf (ruling class), siyasal sınıf (political class), aristokrasi ve oligarşi elit deyimleriyle eşanlamlı olarak kullanılmıştır. Bir kavramın gerçekten eşanlamlı olabilmesi için iki koşulun gerçekleşmesi gerekir : İki değişik sözcüğün anlamlarındaki temel öğelerin aynı olması ve bu iki değişik sözcüğün kullanımının aynı olması. Elitle eşanlamlı kullanılan deyimler bu iki öge açısından

incelendiğinde eşanlımlı olmadıkları ortaya çıkar. Bu nedenle kullanacağımız deyim seçerken dikkatli olmamız gerekir. Örneğin oligarşi deyimini sözlük anlamı olarak azınlığın yönetimi demektir; fakat bu deyim bunun dışında kötü ahlaksal niteliklerle ilgili bir çağrışım da yapmaktadır. Bunun nedeni, Aristo'nun hükümet biçimleri sınıflandırmasında oligarşiyi, aristokrasinin bozulmuş bir biçimi olarak göstermesi ve Michels'in de bu deyimini demokrasinin karşıtı olarak kullanmasıdır. Böylece oligarşi deyimini iyi olmayan çağrışımlar yaratmak istediğimiz zaman ve ancak o zaman kullanmalıyız.

Elit deyiminin karmaşık bir kavram olmasının ikinci nedeni, kavramın anlamının kendi öğelerini açıklıkla belirtememesidir. Belirsizlik öncelikle, deyim öğelerini ayırmak için kavramın anlamı yeterli niteliklerden yoksunsa doğar. Bir de kavramın nitelikleri, kenarda olan nesnelere kavramın öğeleri olarak kapsayıp kapsamamada yeter derecede açık olmadığı zaman ortaya çıkar. Eğer elit kavramı ilk nedenden dolayı belirsizse, önemli boyutlardan yoksunsa, elitlerin bazı özel niteliklere sahip kendine özgü bir toplumsal grup olarak diğer gruplardan ayıramıyoruz demektir. İkinci nedenden dolayı belirsizlik varsa, elitleri diğer gruplardan ayıran belirli nitelikler hangi grubun elit sayılacağını belirlemiyor demektir. Elit kavramının değişik anlamlarının bulunduğu ve bu değişik anlamların bazı ortak benzerliklerinin de (üstünlük, sayı, ayırımın ölçütleri ve iktidarın kaynakları) olduğunu görmüştük. Bu nedenle elit kavramının önemli boyutlardan yoksun olduğu söylenemez. Fakat benzerlikler yoluyla bir kavramın anlamının belirlenmesi o kavramın sınırlarını bulanıklaştırır. Seçkinlik, azlık, elit-elit olmayan ayırımındaki ölçütler ve azınlığın siyasal üstünlüğünün kaynakları, elit kavramının önemli boyutlarıdır. Bu nitelikler elitleri diğer gruplardan ayırmak için son derece yararlıdır; fakat bu niteliklerin hiçbirisi kenardaki öğelerin kavramın içine girip girmediğini gösterecek açıklıkta değildir (Zannoni, 1978: 21-25).

Elit kavramı hem bulanık hem de belirsiz bir kavram görünümündedir. Elit kavramının saptanmasında önemli olan bulanıklığın derecesidir. Elit kavramına verilen her değişik anlam, değişik biçimlerde de olsa; azlık, üstünlük, elit-elit olmayan ayırımının ölçütleri ve elitin iktidarının kaynakları sorunlarıyla ilgilenmektedir. Elitin bu yukardaki demeti ifade ettiği söylenebilir.

3. Siyasal Elit Tanımı

Elit kuramını çok kısa bir biçimde özetlemek gerekirse şunlar söylenebilir: İlk olarak, devletin örgütlenme biçimi ve egemen ideoloji ne olursa olsun, her toplum az sayıda yönetenler ve çok sayıda yönetilenlere ayrılabilir. İkinci olarak ise, toplumun niteliği ve gitmekte olduğu yön yönetici grubun oluşumu, yapısı ve çelişkileri ile anlaşılabilir (Prewitt ve Stone, 1973; 5).

Siyasal elitlerin ortaya çıkması, devletin ortaya çıkması ile yakından ilişkilidir. Devletin ortaya çıkmasında toplumsal artık kesin bir rol oynamıştır. Toplumsal artık, toplumsal katmanlaşmaya neden olmuş, işbölümünün doğmasını sağlamış ve böylelikle üretime doğrudan katılma külfetinden kurtulan bir sınıf doğmuştur. Bu sınıf yönetim görevini de eline geçirmiştir. Yöneticiler büyüklük kaynaklarına ulaştıkları varsayılan ruhbanlar, askeri gücü denetleyen komutanlar veya önemli toplumsal hizmetleri yöneten bürokratlar olabilir. Yönetici sınıfın oluşumu, yönetilenlerle ne tür ilişkiler içinde bulunurlarsa bulunsunlar, toplumsal artığın varlığına bağlıdır (Prewitt ve Stone, 1973: 11).

Kendi elit tanımımızı yapmadan önce Bottomore'un elit tanımını görmekte yarar vardır. Bottomore siyasal elit tanımını şöyle yapıyor :

"...burada Mosca'nın deyimi olan "siyasal sınıfı", siyasal liderlik savaşımına doğrudan doğruya katılan, siyasal iktidar ve etki sahibi tüm gruplar için kullanacağım. Siyasal sınıf içinde, toplumda belirli bir zamanda siyasal iktidarı edimsel olarak kullanan kişileri içeren daha küçük bir grubu, siyasal eliti, ise ayırt edeceğim. Böylece siyasal elitin sınırlarını belirlemek nispeten kolaylaşacaktır: Siyasal elit, hükümet üyelerini, devlet yönetiminin doruklarındaki kişileri askeri liderleri ve bazı durumlarda kral ailesinin ve aristokrasinin üyelerini ve güçlü ekonomik girişimlerin liderlerini kapsar. Siyasal sınıfın sınırlarını çizmek bu denli kolay değildir. Siyasal sınıf, şüphesiz, siyasal eliti kapsar; fakat iktidardan düşen siyasal partilerin liderlerini ve işadamları gruplarıyla, siyasette etkin olan entellektüelleri olduğu gibi yeni toplumsal çıkarların temsilcilerini (örneğin, işçi sendikaları liderleri) de kapsayabilir. Siyasal sınıf bu nedenden, birbirleriyle işbirliği, yarışma veya çekişme içinde bulunabilecek olan değişik gruplardan oluşur" (Bottomore, 1966: 14).

Biz siyasal elit tanımı yapılırken, Bottomore'nin yaptığı gibi, siyasal sınıf ve siyasal elit ayrımı yapılmasından yana değiliz. Böyle bir ayrım elit konusundaki karmaşıklığı daha da çoğaltacaktır. Bottomore'nin üzerinde durduğu iktidar kavramından hareketle siyasal elit tanımı şu biçimde yapılabilir: Bazı kişiler siyasal iktidara diğerlerinden daha fazla sahiptir; siyasal iktidara daha fazla sahip olan bu kişiler siyasal eliti oluşturur. Bu yaptığımız geniş elit tanımı, elitin sınırlarını, kimlerden oluştuğunu ve özerk bir grup olup olmadığını yapılacak ampirik araştırmalara bırakmaktadır. Günümüzde elit çalışmaları toplumun kapsayıcı bir kuramını geliştirmek için yapılmamakta, yönetici grupları çözümlenmeyi ve tanımlanmayı, yalnızca siyasal gerçekliği anlamada kullanılan çeşitli yaklaşımlardan biri olarak ele almaktadır (Lenczowski, 1975: 3).

Yaptığımız elit tanımı, toplumdaki iktidar dağılımı ile ilgili olduğundan, bu kavram üzerinde biraz daha durmakta yarar vardır. Toplum bilimlerinde iktidar iki biçimde anlaşılır : (1) Diğer bireyleri ve (2) toplu karar alımını etkileme yeteneği. Eğer taraflardan birisi diğer tarafı kendi haline bırakıldığı zaman yapmayacağı bir hareketi yapmaya veya doğal olarak yapması beklenen bir hareketi yapmamaya sevk ediyorsa, aralarında yukarıda sözünü ettiğimiz birinci çeşit iktidar ilişkisi var demektir. Diğer taraftan, işçilerin siyasal iktidarından söz ederken, diğer bireylerin davranışlarını etkileme yeteneğini değil, hükümetin siyasetini etkileme yeteneğini belirtiyoruz. Bu durumda ise ikinci türde iktidar ilişkisi vardır. İnsanlar üzerindeki iktidarın, çoğunlukla sonuçlar üzerinde de iktidar anlamına gelebileceği gözden kaçırılmamalıdır. Bu ayırım pratik yararlar sağladığı için yapılmaktadır (Kadushin, 1968).

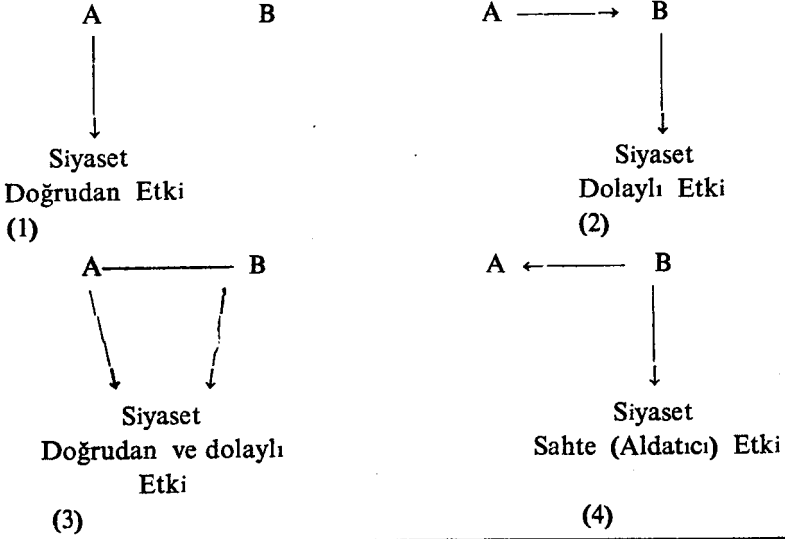
Siyasal elit incelemelerinde, sonuçlar üzerinde iktidar kavramını kullanmak çok daha yararlıdır. İranlı Şii lideri Ayetullah Humeyni'yi, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ı, Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreterini ve Suudi Arabistan Krallığının siyasal elit olduklarını söylerken, bu kişilerin bu nitelikleri, ulusal siyaseti etkileme yeteneklerinden doğmaktadır. Böylece iktidarı, devletin siyasetini ve faaliyetlerini (etkinliklerini) etkileme olasılığı veya sistem kuramcılarının diliyle söylemek gerekirse, değerlerin otoriteye dayanılarak dağıtılması sürecini etkileme olasılığı olarak tanımlayabiliriz (Putnam, 1976: 6).

Bir çok iktidar ilişkisi bu tanımın dışında kalmaktadır. Herşeyden önce, hükümetin siyasetini etkilemeyen kişiler üzerindeki iktidar bu tanımın içine girmez. Ordu komutanlarının askerleri üzerindeki, fabrika sahibinin işçileri üzerindeki ve kocanın karısı üzerindeki iktidarı, eğer bu iktidarlar devlet işlerini etkileyen etmenler değilse, bizim tanımımızın dışında kalır. Başkalarının refahını etkileme, hükümet aracılığıyla yapılmıyorsa, bu tür iktidar ilişkisi yine tanımımızın dışında kalacaktır. Vehbi Koç'un yeni bir fabrika kurması, herhangi bir işçi sendikasının grev yapması veya balıkçı kooperatifi kurulması vatandaşlar için çok önemli kararlar olmasına karşın, bizi ilgilendiren bir iktidar ilişkisi değildir. Diğer yandan, bu çeşitli iktidar ilişkileri kamu siyaseti üzerinde bir iktidar biçimine dönüşürse siyasal elit çalışmalarıyla dolaylı bir biçimde ilgili hale gelir (Putnam, 1976: 6).

Siyasette en etkin varsaydığımız kişiler arasından bile çok azı kamu siyasetin doğrudan saptayabilir. Bu nedenle doğrudan, dolayısıyla ve sahte etki (spurious influence) ayırımı yapmakta yarar vardır (bkz. Şekil I). Son karara aktör A kendisi de katılıyorsa doğrudan etkisi vardır. Aktör A, aktör B'yi etkiler ve B bu etkilenmeyle belirli bir siyasetin seçimine karar verirse A'nın etkisi dolaylıdır. Üçüncü durumda aktör A, B'yi etkiler ve B'nin seçtiği karara kendisi de katılırsa, bu durumda A'nın hem doğrudan hem de dolayısıyla etkisi vardır. Bu duruma örnek, A.B.D. Başkanının önerdiği bir tasarının yasalaşması için Kongre'yi ikna ettiği durumlar gösterile-

bilir. Bu durumlarda Başkanın hem doğrudan hem de dolayısıyla etkisi vardır. Sahte etki de ise, aktör B aktör A'nın durumunu belirlemekte ve [izlenecek siyaseti de doğrudan etkilemektedir. Bu duruma örnek dışişleri bakanının başbakanın seçtiği siyaseti açıklaması gösterilebilir. Yaptığımız iktidar tanımını doğrudan ve dolayısıyla etkiyi içermekte; fakat sahte etkiyi tanım dışında bırakmaktadır.

ŞEKİL I

Kaynak : Putnam, 1976 : 7

İktidar konusunda son olarak, zımnî ve potansiyel iktidar kavramları üzerinde durulabilir. Siyasette çok etkin kişiler bile belirli bir karar alırken, diğer etkin aktörlerin ortaya çıkabilecek etkilerini dikkate almak zorundadırlar. Carl J. Friedrich, bu olaya “beklenen tepkiler” kuralı (the rule of anticipated reactions) adını veriyor (Friedrich 1937: 16-18). Vereceğimiz örnek olay siyasetin nasıl işlediğini gösterecektir. 4. BYP'nın Millet Meclisindeki görüşmeleri sırasında kamuoyuna yansıyan “Motor Sanayii” tartışması iyi bir örnek sayılabilir. Anımsanacağı gibi, plânın hükümetçe meclise sunulan taslağında 1979-1983 döneminde Türkiye’de Motor sanayiinin devlet öncülüğüyle gerçekleştirilmesi hükmü konmuştu. Ancak, bazı CHP’li milletvekilleri, görüşmeler sırasında verdikleri bir önergeyle, “devlet öncülüğünü”, “devlet tekeli” biçiminde değiştirmek istemişlerdi. Ecevit hükümetindeki bağımsız bakanlardan birinin “tekelcilik” önerisine kesinlikle karşıt bir tutum takırması, bazı başka bağımsız bakanları da yanına çekmesi üzerine, başbakan güç durumunda kalmış, yürütme organının içinde de bazı anlaşmazlıklar belirmişti. Bu durumda şöyle bir çözüm bulundu : CHP’li milletvekillerinin önergesi, Meclisteki

oylama sırasında "görünürde" (MSP'lilerce de desteklenerek) kabul edildi. Ancak, hükümet, yasanın kendisine tanıdığı yetkiyi kullanarak plânın milletvekillerinin onayına sunulan sonul metninde, "tekelcilik" kaydını "devlet önderliği" olarak değiştirdi ve plân bu biçimiyle Millet Meclisince onaylandı. Gerçek yaşamdan aldığımız bu örnek, siyasette belirli bir karar alınırken birçok etkin aktörün ortaya çıkabileceğini çok iyi bir şekilde sergilemektedir. Siyasette tepkileri beklenen kişilerin iktidarlarına zimni iktidar diyoruz. Çok kez zimni iktidar ortaya çıkmaz. Bu nedenden zimni iktidarı bilmek son derece güçtür. Eğer siyasal karar alanlar, bu güçlü kişilerin tepkilerini tahmin edemezlerse, bu kişiler gerçek iktidarlarını gösterebilirler. A.B.D. Senatosunun Yüksek Mahkeme adayları konusunda zimni bir iktidarı vardır. Genellikle Başkan senatörlerin tepkilerini tahmin etmeye çalışır. Eğer bu tahmini yapamazsa veya yapmazsa, 1970 ve 1971 Başkan Nixon'un iki adayının reddedilmesinde olduğu gibi, senatörler gerçek iktidarlarını gösterebilirler.

Zimni iktidar potansiyel iktidarla karıştırılmamalıdır. Potansiyel iktidar kamu siyasetini etkileme yeteneğine sahip kişinin gerçek iktidarını kullanmaması durumudur. Örneğin, Sovyet Komünist Partisi Genel Sekreterinin gerçek iktidarını kullanmaktan kaçındığını söylerken bu durumdan söz ediyoruz. Potansiyel iktidar, potansiyel olarak güçlü kişilerin tepkilerini tahmin ederken olduğu gibi, bazen zimni iktidarı ortaya çıkarabilir. Devamlı olarak kullanılmayan potansiyel iktidardan, gerçek iktidar bizim için çok daha önemlidir. Biz kamu siyasetini kimin etkilediğiyle ilgileniyoruz, yoksa etkileyebilecek olan; fakat bu gücünü hiçbir zaman kullanmayacak olanlarla değil (Putnam, 1976: 8).

4. Siyasal Elit'in Saptanmasında Yöntembilimsel Sorunlar

Görgül ampirik araştırmalarda, tüm siyasal sistemlerde bazı kişilerin siyasal iktidara daha fazla sahip olduğunu bilmek yeterli değildir; aynı zamanda bu kişileri saptamamız da gerekir. Elitlerin belirlenmesinde toplumbilimciler üç strateji kullanmaktadırlar: Durumsal analizler (positional analysis), ünsel analizler (reputational analysis) ve kararsal analizler (decisional analysis).

Uzun bir süre siyasal bilimcilerin hemen hemen tümü ve halen büyük bir bölümü, iktidar ilişkilerinin haritasının devletin resmi kurumlarında yüksek yerlerde bulunmalarının incelenmesiyle çizilebileceğini ve siyasal iktidar sahiplerinin böyle belirlenebileceğini varsaymaktadırlar. Bu varsayımların altında kişilerin iktidarlarını kurumsal rollerinden aldıkları görüşü yatmaktadır. C. Wright Mills **İktidar Eliti** adlı yapıtında şöyle diyor :

"Amerika'da en büyük iktidar, servet ve ün sahiplerinden, diyelim, yüz kadarını alsak ve bunların bugün işgal ettikleri kurumlardaki mevkilerinden uzaklaştırsak; kullandıkları "beşeri" kaynakları ve para olanaklarını elle-

rinden alsak; bugün, durmadan bu kimselerden yana çalışan ve bu kimselerden sözeden kitle haberleşme araçlarından yararlanmalarına son versek; bütün bu kimselerin bir anda güçsüz, iktidarsız ve yoksul kaldıklarını; ünlerini yitirdiklerini görürüz. Çünkü iktidar ve güç kişinin kendi öz varlığına bağlı değildir, ün de kişinin ürünü değildir. Ünlü biri olabilmek, büyük zengin olabilmek, iktidar sahibi olabilmek, toplumun başat kurumlarında ve iyi yerlerde konumlanmayı gerektirmektedir. Çünkü, kişinin bu tür değerleri elde edebilmesi, büyük ölçüde, kişinin kurumsal mevkiilerde bulunup bulunmamasıyla bağıntılıdır” (Mills, 1956: 10-11, Mills, 1974: 17).

Resmi kurumlar çoğunlukla iyi kayıt tuttuklarından bu yöntem siyasi elitleri belirlemede en yaygın ve en kolay yoldur. Elitlerle ilgili görgül araştırmaların çoğu parlamenterlerin, kabine üyelerinin ve merkez komite üyelerinin veya diğer resmi kurumların tepelerindeki kişilerin incelenmesinden oluşmuştur. Durumsal çözümlenmeleri eleştirenler kurumsal durumla siyasi iktidarın doğrudan ilişki içinde bulunmadığını vurgulamaktadırlar. Tarih, tahtın arkasından komutlar ve buyruklar veren *eminences grise*'lerle doludur. Ayrıca durum çözümlenmeleri, hangi kurumların önemli hangilerinin önemsiz olduğunu bildiğimizi varsaymakta; ve böylece hukuki olarak benzer fakat işlevsel olarak farklı kurumları eşit görme tehlikesini taşımaktadır. Örneğin, Birleşik Devletlerin Kongresi, İngilizlerin Parlamentosu ve Sovyetler Birliği'nin Yüksek Sovyeti hukuki olarak ulusal yasa koyucuları olmakla beraber; bunların karşılaştırması bizi yanlış sonuçlara götürebilir. Durum çözümlenmeleri ayrıca (1) yaptığımız elit tanımının içine görünüşte elit olanları fakat gerçekte başka yerde alınan kararları imzalamaktan ve onaylamaktan öteye işlevi olmayanları katmamıza veya (2) karar alanları etkileyebilen (resmi olmayan) kamu oyunu oluşturanları (informal opinion makers) tanım dışında bırakmamıza neden olabilir. Sonuç olarak durum çözümlenmeleri sahte etkinin vurgulanmasına fakat dolaylı etkinin ise gözden kaçmasına yol açabilir (Putnam, 1976: 16).

Ünsel çözümlenmeler elitleri kişilerin örgütlerdeki konumlarına değil, “iktidar” açısından sahip oldukları üne dayanarak açıklamaya çalışmaktadır. Bazı araştırmacılar, “kim daha fazla iktidara sahiptir?” sorusuna verilecek yanıtı siyasi yaşantıyı yakından izleyenlere sorarak bulmaktadırlar. Örneğin, Amerikan elitleriyle ilgili bir araştırma yapan Hunter, çeşitli ulusal örgütlerdeki görevlilerden “ulusal kararları en üst düzeyde vermeye yetkili olduğuna inandıkları bireyleri” adlandırmalarını istemiş ve bu yolla seçilen adaylara da, kendilerinden yukarıda kimlerin bulunabileceği sorarak çıkan oy dağılımına göre ulusal siyasi eliti saptamıştır (Hunter, 1959: 16).

Bu teknik hepsi siyasi sisteme katılan deneklerin kimlerin siyasi bakımdan güçlü ve kimlerin güçsüz olduklarını bildikleri varsayımına dayanmaktadır. Böylece de, çözümlenmeyi yapan dolaylı ve örtülü olarak siyasi etkide bulunanları sap-

tayabileceğini ummaktadır. Fakat ünsel çözümlerinin çok önemli eksikliklerinin bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır. Öncelikle, bu çözümleri yapacak olan kişinin kime ne soracağını özenle saptaması gerekir. Soruların yöneltildiği kişilerin seçimlerindeki hatalar araştırmanın sonuçlarını önemli ölçüde etkiler. Eğer deneklerin siyasal yaşam üzerine bilgileri kısya veya bilgileri yalnızca kamu yaşantısının belirli bir alanıyla sınırlıysa onların vereceği bilgiyle ortaya çıkacak olan resim gerçekçi ve doğru olmayacaktır. Bunun ötesinde, soruları yönelttiğimiz kişiler kuramsal düzeyde "iktidar" kavramının ne olduğunu bile bilmeyebilirler. Bu tekniği daha ince eleyip sık dokuyarak uygulayanlar, deneklerden yalnızca kişisel olarak gözlemledikleri iktidar ilişkilerini anlatmalarını istemektedirler. Bu ise çok büyük bir sayı tutacak olan bu kişisel raporların incelenerek iktidarın kapsayıcı örüntüsünü yeniden kurmak gibi başarılması çok güç bir sorun ortaya çıkarmaktadır (Putnam, 1976: 16-17).

Kararsal çözümlerinin üne kavuşması siyasal bilimci Robert Dahl'ın bu yöntemi kullanmasıyla olmuştur. Bazen olay çözümleri (event analysis) de denilen yöntem şu varsayıma dayanmaktadır : Dahl, "eğer iktidar" devlet edimleri üzerindeki etki deyimleriyle tanımlanıyorsa biz bu iktidarı belirli kararların alınışını inceleyerek, özellikle de siyasal önerilerin kimlerce ortaya konduğu ve kimlerce veto edildiğini gözleyerek saptayabiliriz" demektedir. Yazar New Haven, Connecticut'ta siyasal kararları üç başlık altına toplayarak incelemiştir. Bunlar; kentin yeniden geliştirilmesi, kamu eğitimi ve kamu görevlileri için aday gösterme kararlarıdır (Dahl, 1961: 104-162).

Bu yöntemi eleştirenler, ancak, bir kaç önemli kararın ayrıntılı olarak incelenemediğini ve bu az sayıdaki örnek olaylardan çok geniş ve kapsamlı olan iktidar yapısı üzerine sonuçlar çıkarıldığını belirtmektedirler. Oysa, iktidar örüntüleri konudan konuya sistemli olarak değişebilmektedir (Lowi, 1964). Ünsel çözümlerinde sorunun yöneltileceği kişilerin seçiminde yapılabilecek hatalara benzer biçimde bu yöntemde de incelenerek kararların seçiminde büyük yanlışlar olabilir. Kararsal çözümlerinin en önemli eksikliklerinden biri de, daha çok zaten kamu oyununun ilgilendiği ve güncel sorun durumuna gelmiş kararların incelenmesinde uygun düşmesidir. Siyasal iktidara sahip olanlar hangi sorunların kamuya duyurulup hangilerinin ise gizli kalacağına çoğunlukla yine kendileri karar vermektedirler. Kararsal çözümlerle bu iktidara sahip olan kişileri saptamak olanaksız değilse bile güç olmaktadır (Bachratz ve Baratz, 1962).

Siyasal iktidara sahip olanları, yani siyasal eliti, saptamada tüm yöntemlerin eksiklerin bulunması bazı araştırmacıların çeşitli yöntemleri birleştirerek kullanmalarına neden olmuştur. Örneğin, Allen Barton ve arkadaşları Yugoslav ve Amerikan elitlerini incelerken durumsal ve ünsel çözümleri birlikte kullanmışlar ve bu tekniği de "çığ" tekniği ("snowball" technique) veya "kartopu" tekniği olarak adlandırmışlardır. Her iki ülkede de önemli hukuksal mevkileri işgal edenler

birincil eliti oluşturmaktadır. Bu birincil eliti oluşturanlara kimlerden öğüt aldıkları veya kimleri çoğunlukla daha etkin gördükleri sorulmaktadır. Bu biçimde en az beş kere aday gösterilen "elit adayı örneği" listesine eklenmekte ve sonra bu kişilere de aynı soru sorulmaktadır (Barton, Denitch ve Kadushin, 1973).

Siyasal elitin saptanmasındaki yöntemler konusunda toplumbilimciler arasındaki bu tartışma tüm canlılığını korumaktadır. Çok soyut düzeylerde yapılan bu tartışmalarda her nedense seçilen yöntemin araştırılmanın sonucunu nasıl etkileyeceği konusuna değinilmemektedir. Bazı yazarlar ünsel çözümlerinin elitlerin ve iktidarın birliğini ve tutarlılığını (cohesiveness) olduğundan çok gösterdiğini, buna karşın kararsal çözümlerinin bu etmenleri eksik değerlendirdiğini öne sürmüşlerdir. Bu söylenenleri desteklemek için ileri sürülen kanıtların ise yeterli olduğu söylenemez (Parry, 1969).

Barton ve arkadaşları, küçük bir ülke olan tek parti Yugoslavyası ile büyük bir ülke olan çok partili Amerika'da ünsel çözümlerle saptanan elitlerin önemli bir ölçüde zaten kurumsal çözümlerle önceden belirlenmiş olduğunu yaptıkları araştırmada gösterdiler. Her iki çözümlerinde ortaya çıkan elitlerin çakışması olgusuyla daha çok hükümet ve parti sektörlerinde karşılaşmaktadır. Bu sonucun nedeni nedir? Karmaşık sistemlerde resmi ve resmi olmayan düzenlemeler ve iktidar ilişkileri tepede, en üstün düzeyde, birbirine yaklaşmak ve birleşmek zordur. Örgüt kuramı, bize, küçük gruplarda bile resmi ve resmi olmayan yapılar birbirlerinden kesin bir biçimde ayrıldığı zaman kararların etkinliğinin azaldığını göstermektedir. Birleşik Devletler'de veya Sovyetler Birliği'nde eğer kurumsal liderler kararların alınmasında veya uygulanmasında gerçekten etkin olmasalardı ulusal siyasetin yürütülmesi de, herhalde, çok güç bir iş olurdu. Yine örgüt kuramı bize kurumsal liderler dışında kişilerin etkin olduğunu düşünülmesi durumunda bile bu kişilerin iktidarının belirli bir zaman içinde kurumsallaşması gerektiğini söylemektedir. Kurumsal çözümlerinin kör bir "kanunculuk" anlayışıyla da yapılması gerekmemektedir. Sovyetler Birliği'nde Yüksek Sovyet'in Başkanı, İngiltere'de Kraliçe ve Türkiye'de Devlet Başkanı anayasal bakımdan önemli olmakla beraber, siyasal olarak her üçü de güçsüzdür. Sağduyulu bir araştırmacının böyle durumlarda dikkatli olması gerekir. Ayrıca kararsal, durumsal ve ünsel çözümlere göre saptanan elitler istikrarlı siyasal sistemlerde süregelen değişim içinde bulunan sistemlerden daha çok birbiriyle çakışma göstermektedir. Araştırmalarda bu noktaya da dikkat edilmesi gerekir. Bu yöntemle ilgili tartışmalar daha çok yöresel topluluklarla ilgili araştırmalarda yapılmıştır; çünkü küçük topluluklarda, daha basit toplumsal sistemlerde, resmi ve resmi olmayan yapılar arasındaki ayrılma ve uzaklaşma daha çok olabilmektedir. Ulusal elitlerin saptanmasında bu yöntem sorunları fazla abartılmamalıdır. Ulusal elitlerle ilgili araştırmalar da çoğunlukla

kurumsal yaklaşım kullanılmaktadır ve bunda da büyük bir sakınca yoktur.

B. Siyasal Elit Değişimi

“Elit değişimi” (x) dediğimiz konuya Pareto “elitlerin dolaşımı” der. “Elit değişimi” veya Pareto’nun deyimi ile “elitlerin dolaşımı” bir çok yazara “cazip” geldiğinden çok sık kullanılmıştır. Çekiciliğin nedeni, kavramın siyasal olayları çok kolay ve yalın bir biçimde açıklar görünmesidir. Bu yalınlığın aldatıcı olduğunu gecikmeden belirtmekte yarar var. Elit değişimi, açıklanması güç karmaşık toplumsal bir olaydır. Bu nedenden elit değişimi sürecini anlatmadan önce bu konudaki kuramlara göz atmanın iyi olacağı kanısındayız. Bu bizi, en azından bu konuda kullanılan özel terimlere tanışlık sağlayacak ve belirli bir görüş açısı getirecektir.

1. Elit Değişimi Konusundaki Kuramlar

Elit değişimi konusundaki kuramları; Pareto’nun “toplumsal psikolojik” görüşü, toplumsal gereksinmelere dayanan fonksiyonalist görüş, değişimde siyasal etmenlere ağırlık tanıyan görüş, toplumsal değişikliklerin altında yalın bir tek-yönlülüğün olduğu görüşü ve sosyo-ekonomik güçlere görece üstünlük tanıyan görüş olmak üzere beş başlık altında toplayabiliriz.

a) Pareto’nun “toplumsal psikolojik” görüşü

Pareto elit dolaşımını esas olarak bir yanda elit üyelerinin, diğer yanda alt katmandakilerin psikolojik niteliklerinin değişimleri ile açıklamaktadır. “Tarih aristokrasiler mezarlığıdır.” Pareto siyasal kuramının en temel düşüncelerinden birini - “elit dolaşımını”- bu çarpıcı formülle özetliyor. Oysa, ana yapıtlarında bu olguyu yukardaki tümceenin canlılığında irdelemiyor. Bu dolaşımın, elit ve elit olmayanlar arasındaki kişilerin dolaşımı mı; yoksa bir elit grubunun diğerinin yerine geçmesi mi olduğu belirsiz. Bu her iki anlayışa da, aralarındaki ayrım belirtilmek-sizin, Pareto’nun yapıtlarında karşılaşılabılır. Bireylerin elit ve elit olmayanlar arasındaki dolaşımı yazarca daha çok incelenmiştir. Pareto bu tür dolaşıma hemen

(x) Siyasal Bilim Sözlüğü’ne (Political Science Thesaurus) göre “Elit Değişimi”nin geniş terimi, “Değişim Süreci” dar terimi ise “Elit dolaşımı”dır. İlgili terimler ise “Elit Çözümlemesi”, “Elit Kitle İlişkileri”, “Yönetici Elit” ve “Siyasal Değişim” (Beck, Dym ve Kechnie, 1975: 102). Elit Dolaşımı’nın geniş terimi “Elit Değişimi” dar terimleri de “Elit Çözümlemesi”, “Elit Kitle İlişkileri”, “Grup Süreci” ve “Ayrılma (Seccession)” olmaktadır (102).

hemen aynı anlatımla-iki katman arasında (elit ve elit olmayanlar) "bireylerin dolaşımı" (Pareto, 1935: 1427); toplumun üst katmanında II sınıf tortular kademeli olarak güçlerinden alt katmanlardan ara sıra yükselecek olanlarca pekiştirilinceye değin kaybederler (ibid.) gibi tümcelerle- ana yapıtı "Trattato di Sociologia Generale" de sık sık değinmektedir. Aynı zamanda, Pareto, toplumsal denge açısından çok önemli olan diğer tür toplumsal hareketten bir elit grubu yerine diğerinin geçmesinden de söz etmektedir. Bu dolaşımı çoğunlukla bireylerin dolaşımının başarısızlığına uğradığı durumlara bağlar görünmektedir. Fakat genel olarak elit dolaşımının bir görünüşü olarak anladığını da unutmamak gerekir (Bottomore, 1966: 48).

Pareto'ya göre insan, duygu, tutku ve içgüdüleriyle davranma eğilimindedir. Pareto, bu güdülere "résidues" (tortular) diyor. Ayrıca, insanlar davranışlarını "rasyonalize etmek isterler. Bu tür haklı gösterme çabalarını yazar "derivation"i (türetme) olarak adlandırıyor. Pareto altı tür tortunun bulunduğunu belirtiyor. Bunlardan ilk ikisi elit dolaşımı açısından önemli :(I) Birleşim tortuları (residues of combinations) ve (II) bütünlüğün direşimi tortuları (residues of the persistence of aggregates). Pareto'ya göre yönetici elitlerin yönetimi iki türlü olabilir. Toplumları ya ulussever, tutucu "arslan yaradılışlı" ve amaçlarına varmak için güç kullanabilenler (birleşim tortularına sahip olanlar) ya da amaçlarını gerçekleştirmek için çok kez aldatmacaya, düzene ve yalana başvuran "tilki yaradılışlılar" (bütünlüğün direşimi tortularına sahip olanlar) yönetir. (Daver, 1969: 120; Bottomore, 1966: 51; Pareto, 1968: 247-250). Elit dolaşımı elitlerdeki egemen tortunun değişimi demektir. Örneğin, tilkilerde birinci tortu; arslanlarda ikinci tortu egemendir. Tilkilerin yerine arslanların geçmesi, birinci tortu yerine ikinci tortunun egemen olması demektir. Elitlerin dolaşımı düzensiz, fakat ardı arkası kesilmeyen bir süreçtir. Pareto, Marx'ın "insanlığın tarihi sınıf savaşımının tarihidir" sözünü "insanlığın tarihi elitlerin sürekli olarak birbirlerinin yerlerine geçmelerinin tarihidir" diyerek değiştiriyor (Pareto, 1968: 36).

Pareto'nun elit dolaşımı kuramı bir çok açıdan yetersiz, eksik ve kusurludur. İlk olarak birbirinden çok farklı olan iki tür elit değişimi konusundaki ayırım açık değil- bir yanda bireylerin siyasal açıdan yükselişi veya düşüşü, diğer yanda toplumsal kategorilerin yükselişi ve düşüşü. Bireylerin dolaşımı çok önemli bir konudur ve siyasal bilimde "elit devşirimi" (elite recruitment) adı altında incelenmektedir (bkz. Putnam, 1976: 45-71). Fakat bireylerin devşiriminde eğer iktidardakiyle onun ardılı temel olarak benzer sosyo-ekonomik katmandan geliyorsa elitin toplumsal bileşimi değişmeyeceğinden elit değişiminden söz edilemez. İkinci olarak, Pareto'nun iki tür eliti birinci veya ikinci tortunun egemen olduğu elitler-Machiavelli'nun "tilkiler" ve "arslanlar"ını anımsatmaktadır (x). Bu terimlerin Machiavelli'nin terim-

(X) Bu nedenden yukârda Pareto'nun elit kuramını açıklarken Machiavelli'nin terimlerini kullandık ('arslanlar' ve 'tilkiler').

